

évszázadai – 1–4” c. tanulmánykötetekben az ő szerkesztésében kerültek közlésre.

Az élet abszurditásának „köszönhető”, hogy a székesfehérvári (királyi, Szűz Mária-bazilika, Szt. Péter-templom, Szt. Kereszt-templom), a veszprémi (Gizella-kápolna, Szt. Miklós-templom, várfalkutatás), továbbá az apróbb középkori ásatások részletes feldolgozásai (leszámítva a Szt. Péter templomot) – egyes részletektől (pl. Szent István király sírja), ill. egy nagy összefoglalástól („The settlement history of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages”, 1990) eltekintve – már nem készülhettek el. Élete utolsó évtizedében idejének jelentős részét a fokozódó hivatali munkák és az ebből fakadó elfoglaltságok, a szakmai közéletben betöltött feladatai, az 1989-es politikai változásokat követő munkák (az Újköztemető 301-es parcellájában majd hetven exhumálás) kötötték le.

Élénk tudománypolitikai érdeklődését és tevékenységét a számos szakmai szervezeten való részvétele, ill. az azokban betöltött vezető szerepe jelzi: 1974-től az Ásatási Bizottság tagja, 1986-tól titkára; 1976-tól az „Union International d’Archeologie Slave, Comité d’Architecture” titkára; 1983-tól a Királysír Bizottság titkára; 1986-tól az MTA Középkori Bizottság titkára; 1990-től az MTA Régészeti Bizottság tagja.

Szakmai/muzeológusi/tudományos tevékenységét a magyar társadalom számos kitüntetéssel honorálta; ezt jelzi a Művelődési Minisztérium nívódíja (1971), az Alba Regia emlékérem (1972), a székesfehérvári Millenniumi emlékérem (1972), a Művelődési Minisztérium kultúráért kitüntetése (1973, 1983), a Kuzsinszky emlékérem (1974), a Székesfehérvárért Emlékplakett (1987, 1993), a Móra Ferenc emlékérem (1989), végül a posztumusz Nagy Imre emléklakett (1993).

Az ifjabb nemzedék magas, szikár, világoskék szemű, örökké cigarettázó, jó humorú emberként ismerte, akinek életeleme a régészet és a szakmai közélet volt. Az 1949 és 1989 közötti magyar világban, viselkedésében, megjelenésében a század első felében nevelkedett, e korszak viselkedési normáival azonosult értelmiségi megtestesítője volt, aki ezekkel a tulajdonságokkal vonzotta vagy éppen taszította környezetét, de aki iránt semlegesnek kevesen maradtak meg.

Szakirodalmi életműve befejezetlen, ill. lezáratlan maradt. Ez különösen akkor igaz, ha a Régészeti Füzetek tanúsága alapján az 1954 és 1993 közötti 40 ásatási szezonban végzett 160 ásatását és azok irodalmi feldolgozását vetjük egybe. Ha viszont arra gondolunk, hogy elsősorban középkori ásatásainak feldolgozatlan eredményeiből a fiatalabb régészgeneráció fog alkotni, akkor munkássága és élete talán elevenebben fog hatni, mint a már irodalomká vált életművek.

Antall József, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke a Magyar Nemzeti Múzeumnak írott kondoleáló levelében (Múzeumi Hírlevél XIV. 1993. 278. o.) a következőkkel zárta sorait: „Kralovánszky Alán életműve emberségben, magyarságban és a tudomány iránti elkötelezettségben példát mutat a jelenkor és jövő nemzedékeinek.”

Teljes életet élt; többször végigjárta a mélységeket és magasságokat; végigjárta a segédmuzeológustól a főigazgatói székig terjedő múzeumi pályát; sikerült egy életbe szorítania a leletmentő régész és a tudatos kutató, a tudományos ember életét; tudott távlatokat látni és láttatni; tudott lángolni és elégni a régészetért és a múzeumért. A magyar régészet egy kiváló kutatóját, magam a barátomat vesztettem el benne.

Kiss Attila

MEGEMLÉKEZÉS TOMPA FERENCRL SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

A budapesti egyetem első régész professzoráról, Tompa Ferencről születésének 90. évfordulója alkalmával egyszer már megemlékeztem.¹ Akkor elsősorban az emberi életútját ismertettem, most, amikor a 100. évfordulóhoz érkezünk el, inkább a szakmai tevékenységével szeretnék foglalkozni.

Munkássága a két világháború közötti időre, mindössze alig 25 évre szorítkozik. Egy kutató számára 25 év nem nagy idő, mégis most, közel 50 év távlatából elfoglaltság nélkül állapíthatjuk meg, hogy ez alatt a rövid idő alatt Tompa az intenzív ásató és rendszerező tevékenységével mind saját magának, mind a magyar ősrégészeti kutatásnak világszerte komoly elismerést váltott ki, és utóbbinak visszaszerezte a múlt században elnyert, de idővel hanyatlásnak indult élvonalbeli rangját.

A 25 év alatt Tompa munkássága három időszakra oszlott. Az első világháborúból bronz és ezüst Signum laudissal, Károly csapatereszttel és II. osztályú német vaskereszttel kitüntetve, tartalékos főhadnagyként megtért 25 éves bölcsész-hallgató történésznek készült. Disszertációja is a szabadságharc hadbírsága volt. A Tanácsköztársaság bukása után a szigorlatát letéve a Nemzeti Múzeumban kapott állást, de igazi munkája Szombathelyen indult meg, ahová a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelte ki a háború alatt szétzilálódott Vas vármegyei Múzeum újrendezése végett. Munkásságának ez az első időszaka 1920-tól 1923-ig tartott. A második szakaszt a Nemzeti Múzeumban az őskori gyűjte-

mény kezelőjeként eltöltött 15 év jelentette, míg a harmadik a Pázmány Péter Tudományegyetem újonnan felállított ő-

¹ Patay P., Emlékezés Tompa Ferencre. ArchÉrt 110 (1983) 126–127.

régészeti katedrájára 1938 nyarán történt kinevezésével kezdődött. Ezek a munkahelyeken és beosztásokon Tómpa egyaránt fejtegette ki muzeológiai, ásató és feldolgozó, valamint oktatói tevékenységét.

Muzeológiai tevékenységei közül kettőt emelhetünk ki. Az egyik, amivel – amint említettük – a régészeti munkássága is elindult, a szombathelyi múzeum régészeti anyagának rendezése és újraeltárolása volt, a másik a Nemzeti Múzeum 1937-ben felállított régészeti kiállításában az őskori rész megrendezése. Előbbiről az Archaeológiai Értesítő 1920–22. évi kötetében számolt be, utóbbiról a kiállításnak 1938-ban kiadott vezetékből tájékozódhatunk.

A kiállításokkal kapcsolatos nézeteiről és elgondolásairól a korábbi megemlékezésemben már beszámoltam. Mégis szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a régebbi, a tipológián felépülő, a gyűjtemény birtokában lévő valamennyi tárgyat bemutató kiállításokat „a néma tárgyak temetőjének” ismerte fel. Ehelyett célul az „kulturák”, azok kialakulása, fejlődése, esetleg vándorlása, vagyis egy-egy vidék régmúltja történetének ismertetését tűzte ki. Ezt óhajtotta országos viszonylatban a Nemzeti Múzeum kiállításában is elérni, mindamellett – amint az a „Vezető” soraiból is kitűnik – a hangsúlyt akaratlanul is sokszor az esztétikailag vagy egyéb okból érdekes tárgyak bemutatására helyezte.

A múzeumi munkáinál azonban mind az ő, mind a magyar régészet szempontjából jóval nagyobb jelentőségű volt az, hogy a szombathelyi tartózkodása alatt megismerkedett és szoros barátságba került Miske Kálmánnal. Az ő, a vele mi Szent Vid-hegyen végzett ásatásain 1921-től kezdve több alkalommal részt vevő (utóljára 1930-ban) érdeklődése az őskor és annak kutatása felé fordult. Itt vált régésszé, az „ásó tudományának” művelőjévé. De itt tanulta meg azt is, hogy az őskori kutatás leghitelesebb forrását a szakszerű feltárásból származó leletek, úgyszintén az ásatások során tett megfigyelések képezik. Sőt, az utóbbiakat szinte fontosabbnak vélte az előbbieknél. Különösen lényegesnek tartotta a stratigráfiai jelenségeket, amelyeket a relatív kronológia kidolgozása alapjának tekintett. A tipológiát mint a kutatás egyik formáját sem vetette ugyan el, mindamellett annak öncélú alkalmazását túlhaladottnak tartotta. Célul azt tűzte ki, hogy a leleteken, de még inkább az ásatások során megfigyelt jelenségeken keresztül a kutató visszakövetkeztessen az őskor népeinek gazdálkodására, településmódjára, hitvilágára, mindennapi fizikai és szellemi életére, azaz „kulturájára”. Úgy látta, mindehhez elsősorban a telepék feltárása nyújt lehetőséget, bár a temetőké sem hanyagolható el. A kincseleteknek ebből a szempontból – szerinte – kisebb a jelentősége.

Minderről már a szombathelyi tartózkodása alatt meggyőződhetett. Az ottani múzeumban őrzött anyagnak, bármilyen gazdag is volt az, ami például Velemről származott, az általa helyesnek elfogadott kutatás számára sok jelentősége nem volt. De a Nemzeti Múzeumban sem talált más helyzetet, hiszen stratigráfiai szempontból hiteles anyaggal ölelte vajmi kevésbé gyarapodott az ottani gyűjtemény. E hiány pótlása végett szorgalmazta az ásatásokat, és azokhoz a személyes kapcsolatai révén akkor is előteremtette az anyagi fedezetet, amikor a nagy gazdasági világválság következtében a múzeum a saját erejéből nem tudta azt biztosítani.

Ásató tevékenységének zömét a bronzkori teltek kutatása képezte. Alighogy visszakérült Budapestre, bekapcsolódott a tószegi Laposhalom ásatásába; több alkalommal is részt vett azokon (1923, 1927, 1928), sőt 1924-ben maga vezette azt. Ettől kezdve szinte évente folytatott telepfeltárást. Ez ugyan a sarkadi Peckesváron csak szondázó jellegű volt (1925), de a nagyrévi Zsidóhalmon (1925, 1926, 1927), a hatvani Strázsahegyen (1934, 1935), különösen pedig a füze-

sabonyi Öregdombon végzett munkái (1931 két ízben, 1933 két ízben, 1934, 1935 és 1937) a maguk idejében nagy jelentőségűek voltak. Az ezeken szerzett tapasztalatok alapján igyekezett képet alkotni a Kárpát-medence bronzkorának települési viszonyairól.

Nem hanyagolta el Tómpa a bronzkori temetők ásatását sem. Közöttük ugyancsak volt néhány szondázás jellegű (Dömsöd 1928, Bodrogkeresztúr-Vásártér 1929, Aporka 1930, Iváncsa 1934, Meszes 1935), ugyanakkor azonban Megyaszón (1932, 1933, 1934) és Hernádkakon (1934, 1935), a füzesabonyi kultúra egy-egy temetőjében ha nem is teljes, de gazdag leletanyagot szolgáltatott feltárást végzett.

Még az 1920-as években két ásatás a figyelmét az újkőkorkor felé is felkeltette: 1926-ban Bodrogkeresztúron a Kutya-soron a tiszai, majd 1928-ban Borsodon, a Derékegyháza nevű dombon a bükki kultúra egy-egy telepén végzett feltárást. Az itteni eredmények járultak ahhoz hozzá, hogy hamarosan napvilágot láthasson a hazai neolitikum első rendszerező monográfiája.

Két rézkori temető ásatása is szerepel Tómpa munkái között (Polgár-Basatanya 1929, Tiszakeszi-Pávkert 1936); ezeket idővel a tanítványai ismertették. De meg kell említenünk a lengyeli sánc területén végzett feltárást is, amellyel egy korábbi téves véleményét cáfolta meg. Az ásatás ugyanis fényt derített arra, hogy a sáncnak nincs köze az ott temetkezett újkőkori, vagy az ugyancsak ott megtelepült bronzkori népekhez; azt csak a korai vaskorban emelték.

Ásató tevékenységét az egyetemi katedráról sem hanyagolta el, de a közbejött félháborús és háborús évek már korlátokat szabtak ennek. Így csak két ízben volt módja a tanítványai részvételével feltárást végezni.

Ha mindezek mellett a többi, kisebb szondázó jellegű munkáit is összeszámoljuk, elismeréssel kell adoznunk Tómpa terepmunkássága előtt. Hiszen mindössze 20 év leforgása alatt 31 lelőhelyen összesen 49 alkalommal folytatott feltárást. Ez mindenképpen olyan teljesítmény volt, amelyet előtte, sőt talán még a halála óta eltelt közel fél évszázad alatt sem nyújtott magyar őskoros régész.

Hogy ezeknek a nem kis lélegzetű munkáknak az eredményeit az utókor nem tudta kellőképpen hasznosítani, annak az a sajnálatos körülmény az oka, hogy a Nemzeti Múzeum restaurátori műhelyének szűk kapacitásából kifolyólag a feltárt anyag zömét nem restaurálták a háború előtt, és így nem volt lehetséges annak tüzetes publikálása, viszont az ásatások dokumentációi a Tómpa lakását ért háborús károk következtében csak hézagosan maradtak fenn.

Pedig Tómpa jól tudta, hogy a terepmunkának csak akkor van értelme, ha azok eredményeiről a szakirodalomban is beszámol. Ő azonban nem regisztrál, hanem szintetizáló típus volt. Ha kisebb cikkekben ismertetett is 5, a Nemzeti Múzeum új szerzeményét képező aranyleletet (Angyalföld, Hangospusztá, Felsőzsid, Aggtelek, Békésszentandrás), ha be is számolt néhány ásatásról (Bodrogkeresztúr-Kutyasor, Sátoraljaújhely, Bodrogkeresztúr-Vásártér, Hatvan, Meszes), terepmunkáinak eredményeit arra használta fel, hogy azokból a Kárpát-medence őskorának kronológiai rendszerét igyekezzen felépíteni. Így született meg a 20-as években végzett kutatásai eredményeként a bükki és tiszai kultúráról készült monográfiája. Ez a munkája nemcsak mérőföldkövet jelentett az újkőkornak addig meglehetősen elhanyagolt hazai kutatásában, de nemzetközi viszonylatban is komoly visszhangra talált; vele bejegyezte magát az akkori kutatók élvonalába.

A tell-kutatásai során a bronzkorról, különösen annak kezdetéről kialakult nézeteinek az 1936-ban megtartott akadémiai székfoglalójában adott először hangot, de idővel e témára többször is visszatért.

Tömpa életműve csúcspontján azonban a magyar őskorkutatás 25 éves (a valóságban inkább csak az első világháború utáni) munkásságáról szóló, röviden csak „Bericht”-ként emlegetett, monográfia jellegű műve jelentette. Ebben – figyelembe véve a vidéki kutatók által végzett munkákat is – a saját korábbi kutatási eredményeit jelentősen kibővíve átfogó képet igyekezett adni a magyarországi őskor egészéről. Ennek ellenére a tanulmányban továbbra is az újkőkor, valamint a bronzkornak a telkek által képviselt korai szakaszai megtárgyalása domborodott ki. Azt meg éppen sajnálattal vehetjük tudomásul, hogy személyes jellegű indokokból kifolyólag a korai vaskorról szóló fejezetben a szűkebb emlékanagyról alig néhány sorban történt csak említés.

Élete utolsó évtizedében Budapest őskorával három tanulmányban is foglalkozott. Bár azokban a feldolgozott leletanyag csak a fővárosra és közvetlen környékére szorítkozik (pl. Nagytétény, Békásmegyér – ami azóta már szintén Budapesthez tartozik), a rajtuk keresztül kialakított szintézis mégis tágabb térségre mutat.

Élénken foglalkoztatta Tömpát, mi a régészet, közelebbről az ősrégészet helye a tudományok körében. Több cikkében is rámutatott arra (még hozzá – miként Banner János a nekológiában megállapította – hazánkban elsőnek), hogy a kezdetben a természettudományok, később a művészettörténelem keretében sorolt ősrégészet a valóságban történettudomány. (Hogy mennyire szükséges volt ennek a tudatosítása, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az Egyetem 1931–1932. évi tanrendjében Tömpa meghirdetett előadása még a művészettörténetiek közé volt besorolva.) Meggyőződéssel vallotta, hogy a régészet önmagában, azaz írásos források nélkül is alkalmas egy-egy vidék népei történelmének megrajzolására. Nincs tehát „prachistoria”, „történelem előtti kor”, de létezik „őskor” és „őstörténelem”.

Tömpa nem készült régésznek. Egyetemista korában ősrégészképzés nem is folyt a budapesti egyetemen. Munkája során bizonyára tapasztalhatta is ennek a hiányát. Felismerte tehát, hogy a magyar őskorkutatás csak akkor teljesítheti a kor követelményeinek megfelelően a feladatát, csak úgy tud a nemzetközi élvonalban maradni, ha megfelelő elméleti és gyakorlati képzéssel rendelkező szakemberek végzik mind az ásató, mind a feldolgozó munkát. Hiányolta, hogy míg a külföldi egyetemeken már működnek kifejezetten ősrégészeti tanszékek (Németországban a legtöbb egyetemen, de még az első világháború végeztével újjászülött Lengyelországban is három), addig hazánkban csak a szegedin volt olyan tanszék, amelyen ősrégészképzés is folyt. De azt is felismerte, hogy ha e téren nem következik be változás, a külföldi, elsősorban a német kutatók végzik el – idézem – „azt a munkát, amely mindenképpen a mi feladatunk volna”.

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1931-ben bekövetkezett magántanári habilitációját Tömpa nem is tartotta csak megítéltető címnek, valamiféle „minősítésnek”, mint sokan mások, hanem lehetőségnek és kötelességnek. Lehetőségnek, hogy rendszeres ősrégészképzés induljon meg, kötelességnek, hogy ezzel a lehetőséggel élve a magyar kutatás számára jövőt biztosítson. Számos magántanártársától eltérően, akik nem is minden félévben hirdettek előadást, vagy az előadások során a szakterületnek csak egy speciális részletét bocsátották be, áttekintést óhajtott adni – nyilvános tanár hiányában – mind az európai, mind közelebbről a magyarországi őskor egészéről. Előadásait az 1931–1932. tanév II. félévében „Bevezetés az őskor archaeológiájába” címen kezdte meg, majd a következő félévekben sorra ismertette az őskortól a késő vaskorig az őskor egyes korszakait. Erre mint magántanárnak heti 2 órában volt lehetősége. Az 1933–1934. tanév I. félévétől kezdődően azonban már heti 1 órában ősrégészeti gyakorlatokat, a követke-

ző tanévtől kezdve pedig ezek mellett ugyancsak heti 1 órában még ősrégészeti proszemináriumot is tartott.

Az ősrégészet az Alföldi András vezetése alatt álló „A magyar föld régészete” című tanszék keretében tartozott. Alföldi azonban az ősrégészsképzés tekintetében – a köztük fennállott példás együttműködés alapján – szabad kezet biztosított Tömpának. Még a doktoranduszok disszertációja témájának kijelölését is őrá bízta, és azok elbírálását illetően is feltétlenül megbízott benne. Így a valóságban az ősrégészképzés terén Tömpa már mint magántanár is öntevékenyen működhetett.

Alapjában véve ugyanezen elvek szerint folytatta az oktatótevékenységét, amikor 1938-ban elfoglalta mint nyilvános rendkívüli tanár az újonnan felállított ősrégészeti tanszéket. Ugyancsak 8 félév alatt óhajtotta áttekinteni az egész őskort, de most már heti 3, később 4 órás főkollegiumban. Így ha egy hallgató – bármikor kezdte is el a tanulmányait – 8 féléven át felvette az előadásait, az őskor egészéről kapott tájékoztatást. A mellékkollegiumában viszont, amely általában heti 1 órában volt, már részleteket tárgyalt meg, mint például „az őskori kutatás módszerei”, „őskori házak és telepök”, „őskori művészet”, „őskori kereskedelem” stb., valamint „Kréta–mykénei művészet” (amiről egyébként már magántanár korában is beszélt egy féléven keresztül).

Tömpa a hallgatóit nemcsak elméletben óhajtotta a jövő régésznevezetékévé kiképezni, hanem a gyakorlatban, a terepen is. Az elve ugyanis az volt, hogy „az empirikus tapasztalatokat figyelmen kívül hagyó teoretikus régészkedés munkássága egyenértékű a kompilációból élő történetírással”. Ennek érdekében „tanácsadásokat” óhajtott szervezni, amit azonban a háborús idők következtében csak két esetben tudott megvalósítani. Saját tapasztalatból azt is tudta, hogy a leletanyagot a legalaposabb publikációból sem lehet jobban megismerni, mint autopszia útján. Sajnos az ezt célzó intézeti tanulmányutakra egy, az Alföldi tanszékevel közös, 3 hetes görögországi és azt követően egy egyhetes felvidéki út kivételével a fenti okoknál fogva már ugyancsak nem került sor.

Említettük, hogy Tömpa a régészetet történelemtudománynak tekintette, aminek – szerinte – „legfőbb eszköze pedig a módszeres és nem leletgyűjtésre, hanem problémák megoldására irányuló kutatás”. Ezt pedig a Gustav Kossina által kifejlesztett „települési régészet” alapján kívánta elérni. Ennek híveként arra törekedett, hogy az azonos leletanyagot szolgáltató lelőhelyek alapján „kultúrákat”, „kultúrköröket” tudjon meghatározni, ahol a „kultúrák alatt nemcsak a műveltséget, hanem voltaképpen magát a kultúrát hordozó népet” értette. Ennek az „oknyomozó” módszernek az alapját a stratigráfiában, kronológiában és részben a tipológiában látta, aminek segítségével kimutatható a kultúrák autochton fejlődése, vagy „új kultúrák, új országok keletkezése”. E tekintetben azonban túlbecsülte a régészeti kutatás lehetőségeit, ugyanakkor fejlettebb társadalmakra illő fogalmakat vetített az őskorra vissza, amikor őskori népek „országai”-ról, sőt „birodalmi”-ról beszélt. De tárgyilagosan azt meg kell állapítani, hogy bár Kossina kutatási módszerét és eredményeit elismerte és működését nagyra becsülte, abból a harmincas években kifejlesztett és politikai célokra felhasznált túlzásokat nemhogy magáévá nem tette, hanem határozottan állást foglalt ellenük.

Nagy hatással volt rá – különösen, ami a hazai bronzkor relatív kronológiáját illeti – V. G. Childe munkássága is. De őt sem követte kritika nélkül; a saját megfigyelései alapján felülbíráta azt, például ami a bronzkori kultúránk anatóliai származásának elméletét illeti.

Szermésztesen Tömpa következtetései és megállapításai ma már sok tekintetben túlhaladtak. De a régészet te-

rén ez természetes is, amikor új leletek a korábbi – foghíjas – ismereteket mindjobban kiegészítik és ezzel azokat sokszor meg is változtatják. Tompa működése óta 50–70 év telt el. Ez pedig ugyanannyi idő, mint amennyit a magyar ősrégészeti kutatás az ő felleptét megelőzően átélt. És ha meggondoljuk, hogy az ő szintetizáló munkássága mennyire túlhaladottá tette a nála akár csak 20–30 évvel korábbi eredményeket, úgy akkor tudjuk igazán értékelni a tevékenységét.

Tevékenységének értékét tehát nem csökkenti az, hogy nem egy megállapítását a kutatás idővel módosította (néhányat a saját tanítványai – általa is elismerten – még az életében). Hogy például a Körös-kultúra nem tartozik a szalagdíszesek közé, hogy a badeni kultúra nem neolitikus jellegű stb. Ugyanakkor azonban ő állapította meg, hogy a Körös-kultúra az Alföld legkorábbi neolitikus kultúrája, ő ismerte fel, hogy a badeni kultúra Magyarországon is létezik stb. Amikor tehát ezt a kérdést vizsgáljuk, kortársának, Hillebrand Jenőnek szavait kell szem előtt tartanunk: „...őszintén el kell ismernem, hogy távol áll tőlem magamat csalfa illúzióknak átadni, miszerint a problémalabirintusnak ezt a sokféle, gyakran átjárhatatlan útját napfényre derítettem volna. Sőt ellenkezőleg azon a nézeten vagyunk, hogy e tekintetben egyelőre még a hajnalhasadásnál tartunk. ...Sosem szabad elfelejtenünk, hogy az őstörténet nem axiómákkal működő exakt tudomány... Minden újabb helyesen értelmezett lelet esetleg megdöntheti a régi elméletet ... A fő dolog az, hogy minden elfogultság nélkül igyekezzünk az eszményi célt: az igazságot megközelíteni.”²

Tompa munkásságát mind bel-, mind külföldön meg életében elismerték. A Pázmány Péter Tudományegyetem 1931-ben habilitálta magántanárnak. A Magyar Tudományos Akadémia az 1935. május 16-i ülésén levelező tagjának választotta. 1938-ban meghívta az Egyetem az újonnan felállított ősrégészeti tanszékre nyilvános rendkívüli tanárnak, 1940-ben pedig rendes tanárnak léptette elő. A külföldi elismertségéről a Schlesischer Altertumsverein tanácsadó, a Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, a Society of Antiquaries of London és a The Prehistoric Society of Great Britain tiszteletbeli, a Királyi belgrádi Régészeti Társulat, a Wiener Prähistorische Gesellschaft és az Archäologisches Institut des Deutschen Reiches levelező, utóbbinak 1941-től rendes, úgyszintén a Kaiserliche Deutsche Akademie der Naturforscher rendes tagsága tanúsítja. A legnagyobb elismerést azonban azzal nyerte el, hogy a Congrès des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques az 1940-re tervezett Budapesten megtartandó III. Kongresszusának elnökének választotta meg.

A tervezett Kongresszust az idő közben kitört háború szele elfújta, Tompa pedig a háború áldozata lett. Nemcsak egy élete derekán, teljes munkaerejében lévő, további sikeres munkára hivatott élet tört ketté, a magyar ősrégészeti kutatás is elvesztette benne vezéralakját, aki a hazai őskor úttörő szintézisével nemzetközi viszonylatban öregbítette régészetünk hírnevét.

Patay Pál

Tompa Ferenc munkássága

a) Ásatások

– Velem, Szentvidhegy. Bronz- és vaskori telep. Részvétel Miske Kálmán ásatásain 1921-től több alkalommal, utoljára 1930-ban.

– Töszeg, Laposhalom. Bronzkori telep. Részvétel Márton Lajos ásatásain, 1923, 1927, 1928, közben saját ásatás 1924.

– Sarkad, Peckesvár. Bronzkori telep. Szondázó ásatás, 1925.

– Bodrogkeresztúr, Kutyasor. Újkőkori telep, 1926.

– Nagyrév, Zsidóhalom. Bronzkori telep, 1926, 1927, 1928.

– Berettyóújfalu, Herpály. Újkőkori és bronzkori telep, 1927.

– Lengyel. Kora vaskori földvár. Földvárkutatás. 1928.

– Dömsöd. Bronzkori urnatemető, 1928.

– Borsod, Derékegyháza. Újkőkori telep, 1928 vagy 1929.

– Sátoraljaújhely, Ronyvapart. Újkőkori leletek. Szondázó ásatás, 1929.

– Bodrogkeresztúr, Vásártér. Bronzkori urnatemető, 1929.

– Kenézlő, Szalay-kúria. Újkőkori telep. Szondázó ásatás, 1929.

– Polgár, Basatanya. Rézkori temető, 1929.

– Aggtelek, Baradla-barlang, Denevérág és Csontház. Újkőkori és bronzkori barlangtelep, 1929.

– Áporka. Bronzkori urnatemető, 1930.

– Kenézlő, Báji homok. Újkőkori telep. Szondázó ásatás, 1930.

– Füzesabony, Öregdomb. Bronzkori telep. 1931 (2 alkalommal), 1933. május és október, 1934, 1935, 1937.

– Budapest, III., Békásmegyér, Pünkösdfürdő. Újkőkori stb. telep. Közös ásatás a Budapesti Fővárosi Múzeummal, 1932.

– Megyaszó. Bronzkori temető, 1932, 1933. május és augusztus, 1934.

– Iváncsa. Bronzkori urnatemető. Szondázó ásatás, 1934.

– Hatvan, Strázsahegy. Bronzkori telep, 1934, 1935.

– Hernádkak. Bronzkori temető, 1934, 1935.

– Szécsény, Benczúrfalva, Majorhegy. Tumulus (?) feltárása, 1935 előtt, közelebből már meg nem határozható évben.

– Meszes. Bronzkori urnatemető. Szondázó ásatás, 1935.

– Szendrő, Ördögáti Csengőbarlang. Újkőkori, bronz- és vaskori barlangtelep. Szondázó ásatás, 1935.

– Martonyi. Újkőkori barlangtelep. Szondázó ásatás, 1935.

– Meszes, Várhegy. Földvárkutatás, 1935.

– Tiszakeszi, Szódadomb. Újkőkori telep és rézkori sírok (?). Szondázó ásatás, 1936.

– Tiszakeszi, Fáykert. Rézkori temető, 1936. április és szeptember.

– Megyaszó, Csákó. Újkőkori telep. Szondázó ásatás, 1937.

– Vaskút. Tumulus átvágása, 1939.

– Bárca. Bronzkori telep, 1941.

² Hillebrand J., A pusztavánházi kora rézkori temető. – Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztavánháza. AH 4 (Bp. 1929) 51., ill. 12. (részben németből fordítva, részben a magyar szövegből).

b) Irodalmi tevékenység

- Hírek a Vas megyei Múzeumból. ArchÉrt 39. (1920–22) 117–118.
- Velemszentvid bronzöntő ipara. – Das Bronzegussgewerbe von Velemszentvid. RTE 2 (1923–26) 41–53., 366.
- Magyarország és Szilézia bronzkori kultúrájának kapcsolatai. – Kulturbeziehungen zwischen Ungarn und Schlesien während der älteren Bronzezeit. ArchÉrt 40 (1923–26) 70–84., 291–293.
- A neolithikum Bodrogkeresztúron. – Das Neolithikum in Bodrogkeresztúr. ArchÉrt 41 (1927) 31–49., 269–277.
- Az őskori kutatás történettudományi feladatai. BSz 210. (1928) 439–455.
- Über einige Denkmäler der prähistorischen Kunst. JPEK 1928. 18–24., 1–2. t.
- Az angyalföldi aranyelet. – Der Goldfund von Angyalföld. ArchÉrt 42 (1928) 54–62., 306–311.
- Újabb szerzemények a Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményében. I. A hangospusztai lelet. II. A felsőzsidai lelet. – Neue Erwerbungen der Prähistorischen Abteilung des Nationalmuseums. I. Der Goldfund von Hangospuszt. II. Der Goldfund von Felső-Zsid. ArchÉrt 42 (1928) 202–207., 344–345.
- A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon. A bükki és a tiszai kultúra. – Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker und die Theiss-Kultur. AH 5–6. (Bp. 1929) 66 p., 61 t.
- Az élő múzeum. Napkelet. 7. (1929) 63–67.
- A magyar föld őskori lakói és kultúrájuk. Magyarország Vereckétől napjainkig. (Bp., év nélkül – 1930) 8–20.
- A Magyar Nemzeti Múzeum gróf Vigyázó-ásatásai. Őskor I–II. – Die Graf Vigyázó-Ausgrabungen des ungarischen Nationalmuseums. Urzeit I–II. ArchÉrt 44 (1930) 194–196., 298.
- Die Ergebnisse der neolithischen Forschungen in Ungarn. Bericht über die Jahrhundertfeier des Archaeologischen Instituts, 1929 (1930) 305–306.
- O. Menghin: Weltgeschichte der Steinzeit. Dolg 7 (1931) 235–237.
- Régészet. Hóman Bálint (szerk.): A magyar történetírás új útjai. (Bp. 1932) 353–354.
- E. Sprockhoff: Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit. ArchÉrt 46 (1932–33) 185–186.
- E. Sprockhoff: Die germanische Griffzungenschwelter. ArchÉrt 46 (1932–33) 186–187.
- Gustav Kossina. ArchÉrt 46 (1932–33) 193.
- Hubert Schmidt. ArchÉrt 46 (1932–33) 193–194.
- Települési viszonyok az őskori Magyarországon. Em-lékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. (Bp. 1933) 505–511.
- A hatvani bronzkori lakótelep. – Eine bronzezeitliche Ansiedlung in Hatvan. ArchÉrt 47 (1934) 133–134., 206.
- Márton Lajos. ArchÉrt 47 (1934) 183–184.
- Márton Lajos: A korai La Tène-kultúra Magyarországon. Magyar Művészet. 1934. 94., 95.
- Kulturbeziehungen zwischen Schlesien und Ungarn während der jüngeren Steinzeit. Altschlesien. 5 (1934) 29., 32.
- Die wichtigsten Probleme der ungarischen Urgeschichtsforschung. Proceedings of the first International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, London, August 1–6. 1932. (London 1934) 245–249.
- Ősrégészet, őstörténet. SZ 69 (1955) 181–192.

- Bronzkori lakótelep Hatvanban. – Eine bronzezeitliche Siedlung in Hatvan. ArchÉrt 48 (1935) 16–34., 241–242.
- A Dunántúl őstörténelme. Pannonia. 1935. 322–331., 1–5. t.
- Budapest őskora. TBM 4 (1936) 1–17., 1–8. t.
- A bronzkori kultúra kialakulása Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. 25–7. (Bp. 1937) 20 p., 4 t.
- Adatok az őskori aranykereskedelemhez. – Beiträge zur Kenntnis des urgeschichtlichen Goldhandels. ArchÉrt 50 (1937) 49–56., 203–204.
- 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. 24/25 BRGK, 1934/35. (1937) 27–127., 7–56. t.
- Tonelli S.: Az európai civilizáció kezdetei. SZ 71. (1937) 371–372.
- R. Pittioni: Urgeschichte. SZ 72 (1938) 246–247.
- Őskori gyűjtemény. Vezető a régészeti gyűjteményben. (Bp. 1938) 5–50. (Hillebrand Jenő közreműködésével).
- A Lausitz kultúra Borsodban. – Die Lausitzische Kultur im Komitat Borsod. Fa 1–2 (1939) 29–32.
- Neolithische Kulturen der Draugegend. Serta Hoffil-leriana. (Zagreb 1940) 7–9.
- Hozzászólás Csalog J. „A magyarországi újabb kőkori agyagművesség bükki és tiszai csoportja” c. dolgozatához. – Zum Aufsatz über die Chronologie der Bükker und der Theiss-kultur. FA 3–4 (1941) 288–290.
- Őskor. Tompa F.–Alföldi A.–Nagy L.: Budapest az ókorban. (Bp. 1942) 1–134., 1–24. t.
- Adatok Budapest őskorához. – Materialien der Urgeschichte von Budapest. BpR 13 (1943) 11–31., 487–488.
- Báró Miske Kálmán. DuSz 10 (1943) 257–261.
- Unkarin esiroomalainen. (F. Tompa–A. M. Tallgren) Unkarin esihistoria. Ylipainos Suomen suku teoksesta. (Év nélkül) 429–433.

c) Egyetemi előadások

- 1931–32. II. félév. (Mint magántanár.) Bevezetés az őskor archaeológiájába. Heti 2 óra.
- 1923–33. I. félév. (Mint magántanár.) Az őskor története. Heti 2 óra.
- II. félév. (Mint magántanár.) A fiatalabb kőkor története. Heti 2 óra.
- 1933–34. I. félév. (Mint magántanár.) A fiatalabb kőkor története (folytatás). Heti 2 óra.
- Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 1 óra.
- II. félév. (Mint magántanár.) A kő- és rézkor Európa őstörténetében. Heti 2 óra.
- Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 1 óra.
- 1934–35. I. félév. (Mint magántanár.) A bronzkori kultúrák kialakulása Magyarországon. He-ti 2 óra.
- Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 1 óra.
- Ősrégészeti proszeminárium. Heti 1 óra.
- II. félév. (Mint magántanár, megbízott elő-adó.) Bronzkori kultúrák kialakulása Magyarországon. He-ti 2 óra.
- Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 1 óra.
- Ősrégészeti proszeminárium. Heti 1 óra.
- 1935–36. I. félév. (Mint magántanár, megbízott elő-adó.) Bronzkori kultúrák Európában. Heti 2 óra.
- Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 1 óra.

Bevezetés a praehistóriába. Proszeminárium. Heti 1 óra.

II. félév. (Mint magántanár.)

Bronzkori kultúrák és kultúrkörök Európában. Heti 2 óra.

Bevezetés a praehistóriába. Heti 1 óra.

1936–37. I. félév. (Mint magántanár.)

A korai vaskor Európában. Heti 2 óra.

Ősrégészeti gyakorlatok. Proszeminárium. Heti 1 óra.

II. félév. (Mint magántanár, megbízott előadó.)

A korai vaskor Európában (folytatás). Heti 2 óra.

Ősrégészeti gyakorlatok. Proszeminárium. Heti 1 óra.

1937–38. I. félév. (Mint magántanár.)

Bevezetés a praehistóriába. Proszeminárium. Heti 1 óra.

II. félév. (Mint magántanár.)

Kréta-mykénei kultúra. Heti 2 óra.

Bevezetés a praehistóriába. Proszeminárium. Heti 1 óra.

1938–39. I. félév. (Mint nyilvános rendkívüli tanár.)

Az őskor kultúrái. Heti 2 óra.

Őskori kultúrák kialakulása Ázsiában. Heti 1 óra.

Az őskori kutatás módszerei. Heti 1 óra.

Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 2 óra.

II. félév. (Mint nyilvános rendkívüli tanár.)

A fiatalabb kőkori kultúrák kialakulása Európában. Heti 3 óra.

Magyarország őskori lakossága. Heti 1 óra.

Az őskori kutatás módszerei. Heti 1 óra.

Ősrégészeti gyakorlatok. Heti 2 óra.

1939–40. I. félév. (Mint nyilvános rendkívüli tanár.)

Fiatalabb kőkori kultúrák Európában. Heti 3 óra.

A települési régészet legújabb eredményei Európában. Heti 1 óra.

Őskori lakóházak és telepek. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

II. félév. (Mint nyilvános rendkívüli tanár.)

Fiatalabb kőkori és rézkori kultúrák. Heti 4 óra.

Őskori kereskedelem. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

1940–41. I. félév. (Mint nyilvános rendkívüli tanár.)

Bronzkori kultúrák kialakulása. Heti 3 óra.

Kultúrák és népek Európa őskorában. Heti 2 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

II. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

Bronzkori kultúrák Európában. Heti 4 óra.

Kultúrák és népek kialakulása Európában. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

1941–42. I. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

A korai vaskor Európában. Heti 4 óra.

Az őskor művészete. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

II. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

A fiatalabb vaskor Európában. Heti 4 óra.

Az őskor művészete. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

1942–43. I. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

Az őskor embere és kultúrája. Heti 4 óra.

Kréta-mykénei művészet. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

1943–44. I. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

Fiatalabb kőkori kultúrák Európában. Heti 4 óra.

Iparágak kialakulása és fejlődése az őskorban. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

II. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

Fiatalabb kőkori kultúrák Európában (folytatás). Heti 4 óra.

Iparágak kialakulása és fejlődése az őskorban. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

1944–45. I. félév. (Mint nyilvános rendes tanár.)

Bronzkori kultúrák kialakulása Európában. Heti 4 óra.

Őskori történetkutatás. Heti 1 óra.

Szemináriumi gyakorlatok. Heti 2 óra.

TOMPA FERENC MUNKÁSSÁGA A MAGYARORSZÁGI ÚJKŐKOR ÉS RÉZKOR KUTATÁSÁBAN

Tómpa Ferenc születésének 100. évfordulóján szerencsés helyzetben van a visszaemlékező szakmai méltató, hiszen olyan személyiségről van szó, aki minden tekintetben mérföldkő volt a magyar őskorkutatás történetében. Így tevékenysége nem csupán a gyakorlati régészet intenzív művelésére terjedt ki, de személyéhez köthető a Pázmány Péter Tudományegyetem speciális ősrégészeti oktatásának megindítása is 1938-tól. Tudományos munkásságának egyik fő köre a hazai újkőkor és rézkor periódusait érintette, s e korszakokra vonatkozóan sikerült maradandót alkotnia mind a múzeumi munkában, mind az elméleti oktatásban. Az őskor e korai szakaszaiban való jártasságát Tómpa Ferenc nem szerezhette meg egyetemi tanulmányai alatt, ugyanis abban az időben Kuzsinszky Bálint és Hekler Antal mellett nem volt őskorral foglalkozó professzor. A helyes tudományos irányvonal kialakításában annál kevésbé lehetett követendő előképe, mert az I. világháborút megelőzően a Nemzeti Múzeumban és az egyetemen is Hampel József a régészet egy leszűkített válfaját, a tárgytörténetet, tipológiát tekintette súlyponti kérdésnek. A század elejétől azonban az európai régészeti

kutatásokban a régészeti emlékek formai elemzésén túl a rétegtani és objektumon belüli összefüggések vizsgálata vált általános igényszintté. Nem véletlen tehát, hogy ez időtől a szélesebb kontextusokat biztosító módszeres ásatások jelentősége felértékelődött. A hazai telepített ásatások módszertanát Posta Béla vezetésével a „Kolozsvári Iskola” dolgozta ki és vezette be, így Tómpa Ferencnek is ebből a forrásból kellett merítenie, és az ő példájukat követve kellett felismernie a régészeti terepmunka mint forrásfeltáró tevékenység fontosságát. Mindezek mellett ásatási tapasztalatait Miske Kálmán, Bella Lajos, Hillebrand Jenő és Márton Lajos társaságában szerezte meg. A gyakorlati munkával párhuzamosan, a szélesebb régészeti összefüggések elemzése és az egyes leletegyüttesek vizsgálata során szükségszerűen vetődtek fel számára a régészeti kultúra megfogalmazásának, interpretálásának kérdései, s így vált világossá az is, hogy általában az ősrégészet a történettudományi diszciplínák közé tartozik. Ez a tény abban az időben egyáltalán nem volt kézenfekvő a hivatalos megítélésben.